

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה טו: שבת קובעת לקידוש

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה טו: שבת קובעת לקידוש

רקע

סוגייתנו חוזרת לדין הפסקת הסעודה כשקדש היום, שעסקנו בו בתחילת הפרק [סוגיה כו עמ' 98]. נחלקו הראשונים בפרשנות הסיפור המובא בסוגיה, וממחלוקת זו נובעת מחלוקת מהו החידוש של הסוגיה.

מקורות

- א. גמ' קה. "רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב... כך שבת קובעת לקידוש"
- ב. רש"י ורשב"ם על אתר תוס' ד"ה כך רי"ף כא: "רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב... ותיהדור לסעודתייכו" בעל המאור, "רב חנניא... ובהלכות הרי"ף מפורש זה בחילוף" ר"ן ד"ה פוק רא"ש סי' יא, "רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב..."
- ג. רמב"ם הל' שבת פכ"ט הל' ה, יב
- ד. שו"ע סי' רסז סע' ב, ומשנה ברורה סי' רעא סע' ד

הסבר הסוגיה

אמר רב: כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש. [גמ' קה.]

הגמ' מספרת על רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב שישבו בסעודה בערב שבת, וביקשו מרב המנונא סבא לראות אם קדש היום [הרי"ף גורס: "נגה יומא"]. ענה להם רב המנונא סבא: "לא צריכיתו, שבתא קבעה נפשה", והוסיף רב המנונא סבא שהוא למד דין זה מדברי רב: "כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש".

נחלקו הראשונים בהסבר הדו-שיח בין רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב לבין רב המנונא סבא, וכן בהסבר דברי רב:

רש"י [ד"ה ונפסיק, לא צריכיתו] ורשב"ם [ד"ה ונפסיק, לא צריכיתו] מבארים שהדיון ביניהם הוא בדין הפסקת הסעודה כשקדש היום. רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב ביקשו מרב המנונא סבא שיצא לראות אם שקעה השמש, והם חייבים לעקור את השולחן של סעודת חול ולקבוע סעודת שבת. ענה להם רב המנונא סבא, אצא לראות אם שקעה השמש, אבל אינכם צריכים לעקור שולחן אלא די בפריסת מפה וקידוש [כפי שפוסק שמואל], ש"שבתא קבעה נפשה". אם השבת לא היתה קובעת לעצמה, היה עליכם חיוב לעקור את סעודת החול

בברכת המזון ולהתחיל סעודה חדשה לכבוד שבת, אך כיוון שהשבת קובעת לעצמה, הסעודה מכאן ואילך היא סעודת שבת מעצמה, ודי לכם בפריסת מפה וקידוש.

את דין זה שהשבת קובעת לעצמה והסעודה מוגדרת סעודת שבת אף ללא עקירת שולחן, לומד רב ממעשר. "כשם ששבת קובעת למעשר"¹ - שאסור לאכול בשבת טבל אפילו אכילת עראי, זאת אומרת שכל אכילה בשבת חשובה מצד עצמה ומוגדרת אכילת קבע, "כך השבת קובעת לקידוש" - ואסור לטעום לפני קידוש².

הלימוד "כשם ששבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש" מהוה הסבר לדינו של שמואל. עקרונית רבי יהודה צודק שיש להגדיר את הסעודה כסעודת שבת, אבל כשם ששבת קובעת למעשר, ואפילו אכילת עראי חשובה אכילת קבע, כך אכילת סעודה בשבת מוגדרת מעצמה סעודת שבת, ואין צריך לעקור את השלחן ולהתחיל בסעודה חדשה לשם שבת.

הרי"ף [כא:] חולק על רש"י ורשב"ם ומבאר שהדיון בין האמוראים אינו לגבי המעשה שיש לעשות אלא לגבי הזמנים. רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב סברו שזמן קידוש הוא מצאת הכוכבים בלבד, ולכן ביקשו מרב המנונא לצאת ולראות אם "נגה יומא", והוא ענה להם שאינו צריך לראות אם הגיע זמן צאת הכוכבים כיוון ששבת קובעת נפשה וזמן הקידוש הוא גם בספק חשכה.

את דברי רב מפרש הרי"ף: "כשם ששבת קובעת למעשר" - ואסור לאכול אכילת עראי אפילו בין השמשות, "כך שבת קובעת לקידוש" - וזמן הקידוש אינו מצאת הכוכבים אלא כבר מהשקיעה, שעה שקדש היום³.

¹ חיוב תרומות ומעשרות מהתורה תלוי בשלושה דברים: א. "עונת המעשרות" - בשלות הפירות. ב. "גמר מלאכה" - סיום עבודות השדה שהוא השלב שהפירות מוכנים לשיווק. ג. "ראיית פני הבית" - הכנסת הפירות לביתו דרך שער הבית. מדרבנן אסור לאכול אכילת קבע מאחר עונת המעשרות, ואכילת עראי מותרת עד שיקבעו הפירות למעשר באחד מששה דברים הקובעים את הפירות למעשר. שבת היא אחד הדברים הקובעים למעשר, ואסור לאכול בשבת פירות של טבל אפילו אכילת עראי [על פי רמב"ם הל' מעשר פ"ב הל' א-ה, פ"ג הל' א-ג, פ"ד הל' א-ב].

² נחלקו רש"י ורשב"ם מדוע אין צורך בעקירת שולחן ודי בפריסת מפה. רש"י [ד"ה שבת היא קבעתה] מפרש: "מעצמה היא חשובה סעודת שבת ונבדלת מסעודת חול". השבת מגדירה את כל הנאכל בה כסעודת שבת, ולכן אין צריכים לעקור את השולחן. הרשב"ם [ד"ה דשבת היא קבעה נפשה] מפרש: "מאחר שהיא אוסרת עלינו לאכול מעתה בלא קידוש אין לך הפסק גדול מזה ומעצמה סעודת שבת נבדלת מסעודת חול". חשיבות השבת אוסרת לאכול ללא קידוש והאיסור לאכול ללא קידוש מפסיק בין סעודת חול לסעודת השבת, והפסק זה מגדיר את הסעודה סעודת שבת.

³ שיטתו של הרי"ף מנוסחת בדברי הראשונים בשני ניסוחים. מהר"ן [ד"ה פוק] משמע שהם סברו שמוותר להם לקדש ולקבוע סעודת שבת רק אחר צאת הכוכבים, ורב המנונא סבא ענה להם ששבת קבעה נפשה ומותר להם לקדש ולקבוע סעודה משקיעת החמה. מרבינו דוד [ד"ה אמרו ליה פוק חזין] משמע שהם סברו שחייב קידוש הוא רק מצאת הכוכבים וענה להם רב המנונא סבא שחייב קידוש הוא משקיעת החמה. לפי הרי"ן מתחדש שאין לקדש לפני שקיעת החמה, וכך מפורש בשלטי הגבורים [כא: אות ב]. אך הוא כותב שאין לקדש לפני צאת הכוכבים, ולא הבנתי כיצד הסיק זאת מדברי הרי"ף. שיטה זו סותרת את הגמ' בברכות [כז:]: האומרת שמתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש על הכוס. כנראה שלדעתם ניתן לקדש בערב שבת אך אין ראוי לעשות זאת [כך מרוק מלשון שלטי הגבורים: "מכאן ראייה דלאו שפיר דמי לקדש מבעוד יום"].

בעל המאור [כא:] מאמץ את שיטת הרי"ף שהדיון בין האמוראים הוא בענייני הזמנים, אך לדעתו ההסבר בסוגיה הפוך מהסברו של הרי"ף. רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב סברו שהם חייבים להפסיק את הסעודה בשקיעת החמה, ולכן ביקשו מרב המנונא סבא לראות אם שקעה החמה. אמר להם רב המנונא סבא שמותר להם להמשיך בסעודת חול ללא קידוש עד צאת הכוכבים. כשם ששבת קובעת למעשר רק בצאת הכוכבים, כך היא קובעת לקידוש רק בצאת הכוכבים.

סיכום

סוגייתנו עוסקת בדין הפסקת סעודת חול כשקדש היום. לדעת רש"י והרשב"ם אין בסוגיה חידוש הלכתי, והחידוש הוא בהסבר שיטתו של שמואל שאין צורך לעקור שולחן בכניסת השבת ודי לפרוס מפה ולקדש, מפני ששבתא קבעה נפשה, וסעודת שבת היא סעודה חשובה ומוגדרת כך אף אם התחילה כסעודת חול⁴.

לדעת הרי"ף מתחדש בסוגייתנו שזמן קידוש הוא משקיעת החמה, ומשעה זו יש לפרוס מפה ולקדש. לדעת בעל המאור מתחדש בסוגיה שזמן קידוש הוא מצאת הכוכבים, ואין צורך לפרוס מפה ולקדש לפני כן.

הלכה

השו"ע [סי' רעא סע' ד] פוסק שאסור לטעום כלום לפני קידוש ואם התחיל סעודתו מבעוד יום פורס מפה ומקדש. מסביר המגן אברהם [סק"ה] שדין זה הוא משחשיכה [שקיעת החמה]. השו"ע [סי' רסז סע' ב] פוסק שמותר להתפלל תפילת שבת, לקדש ולסעוד סעודת שבת מפלג המנחה [המשנה ברורה (סק"ה)] מביא מחלוקת אחרונים אם יכול לסיים סעודתו לפני כניסת השבת או שחייב לאכול כזית בלילה. הוא פוסק שלכתחילה נכון להחמיר ולאכול כזית בלילה].

⁴ ניסוח זה הוא על פי רש"י, ועיין לעיל הע' 2 שהרשב"ם מסביר הסבר אחר.